

BİBLİYOGRAFYA:

Ayn-i Ali Efendi, *Kavânî'n-i Âli Osman*, İstanbul 1280, s. 33; *Erzurum Vilâyeti Salnâmesi* (1288), s. 143, 149; (1299), s. 155, 160-161, 163; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1892, I, 132-240; *Kâmûsü'l-lâm*, II, 1234-1235; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 49-50, 58; a.m.f., "Akkoyunlular", *İA*, I, 251-270; M. R. Mimaroğlu, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Ankara 1946, II, 19-21; Sami Önal, *Millî Mücadelede Oltu*, Ankara 1968, s. 82; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 180-198; Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara 1984, I, 49, 117, 119-120; Kevork Pamukçyan, "Ağrı mı, Ağra mı?", *Tarih ve Toplum*, sayı 37 (Ocak 1987), s. 23; F. Taeschner, "Ağhri", *EP*² (Fr.), I, 259.

YUSUF HALAÇOĞLU

AĞRI DAĞI

Üzerine Nûh'un gemisinin
indiği iddia edilen,
Türkiye'nin en yüksek volkanik dağı.

Türkiye, İran ve Sovyetler Birliği devlet sınırlarının kesişme noktası yakınında bulunmaktadır. Çevre uzunluğu 130 km. olan 1200 km²'lik geniş bir taban üzerinde yükselen bu volkanik kütle, Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı adlı iki koni şeklindedir. Büyük Ağrı 5137 m., Küçük Ağrı ise 3896 m. yüksekliktedir (bk. *Türkiye İstatistik Yıllığı*, s. 11). Bu iki koni, 2700 m. yükseklikteki Serdarbulak beli ile birbirine bağlanır. Ağrı'nın 4000 metreden yukarılarda olan kesimi sürekli kar ile örtülüdür. Dağın zirvesinde ayrıca 12 km² genişliğinde bir buzul bulunur ki bu buzul Türkiye'de mevcut az sayıdaki buzullar arasında en büyük olanıdır. Andezit ve bazalt lavlarından oluşan Ağrı dağı, günümüzde ormandan mahrumdur. Ancak bazı kesimlerinde ardıc çalılıkları ile bodur huş ağaçları görülür.

Yakınoğu kültürlerinde Ağrı dağıyla ilgili pek çok efsane geliştirilmiştir. Ermeniler'in, buranın kendi ülkelerinin merkezi olduğu iddiası, yahudi kutsal metinlerinde ve Hristiyanlık'ta Nûh'un gemisinin bu dağa indiği inancı, Ağrı dağının hem siyasî hem de dinî yönden önemini artırmıştır.

Ağrı dağı, çeşitli geleneklerde farklı şekillerde adlandırılmıştır. Yakut dilinde "Ağr", Selçuklu Türkleri'nde "Eğri dağ", bazan da "Ağır dağ", İranlılar'da "Kûh-ı Nûh", Araplar'da Büyük Ağrı'ya "Cebelü'l-hâris", Küçük Ağrı'ya ise "Cebelü'l-huveyrıs" isimleri verilmiştir. Er-

meniler bu dağa "Massis" veya "Masik" derken, sadece Batı coğrafyacıları Ararat demektirler. Ağrı dağına Ararat denmesi, Ahd-i Atîk'te (bk. Tekvîn, 8/4), Nûh'un gemisinin tufandan sonra oturduğu dağın "Ararat dağları" diye adlandırılmasından ve Ararat'ın Ağrı dağı ile aynı sayılmasından kaynaklanmıştır. Ararat kelimesi, Ahd-i Atîk'te bir ülkenin (bk. II. Krallar, 19/37; İşaya, 37-38), bir krallığın (bk. Yeremya, 51/27) ve bu ülkede bulunan bir dağ silsilesinin (bk. Tekvîn, 8/4) adı olarak geçmektedir. Buna göre Ahd-i Atîk'te geçen Ararat, tarihte hem Urartu olarak bilinen Asya menşeli kavmin, hem de bu kavmin milattan önce 1000 yıllarında Van şehri merkez olmak üzere kurduğu devletin adıdır.

Asur dilinde aslı "Uruatri" olan "Urartu" kelimesi, İbrânice Kitâb-ı Mukaddes'te yanlış seslendirme neticesinde "Ararat" şeklini almıştır (bk. *La Bible I: L'Ancien Testament*, s. 24). Uruatri kelimesi "dağlık bölge, yüksek memleket" demektir (bk. A. H. Sayce, *ERE*, I, 793; Oktay Belli, I, 149). Bu isme ilk defa milattan önce 1274 yılına ait Asur Kralı I. Salmanasar'ın kayıtlarında rastlanmakta ve bundan belli bir devlet ve etnik gruptan ziyade Van gölünün güneydoğusundaki dağlık bölge kastedilmektedir (bk. Oktay Belli, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, 149; Altan Çilingiroğlu, s. 5). Şu halde Ahd-i Atîk'teki "Ararat dağları" ifadesini, bugünkü Ağrı dağı yerine, Van gölünün güneyindeki dağlar olarak anlamak daha doğrudur. Nitekim tufanla ilgili eski Babilonya hikâyesinde geminin Nisir dağının tepesine oturduğu nakledilmektedir ki bu dağ, daha güneyde Asur topraklarının doğusunda (bk. C. F. K., *JE*, II, 74) muhtemelen Aşağı Zap suyuyla Dicle'nin doğusu arasındaki bölgede yer almaktadır (bk. J. Skinner, *DB*, s. 49). Kaldeli rahip Berosos'un tarihinde geminin Urmiye (Urmiah) yönünde Musul'un kuzeydoğusundaki Kurt dağı üzerine oturduğu yazılıdır (bk. C. F. K., *JE*, II, 74). Tekvîn 8/4'ün Ârâmîce ve Süryânîce tercümeleleri geminin indiği dağı Ture Kardü olarak zikreder ki burası Van gölünün güneydoğusundaki dağlardır (bk. Tikva S. Frymer, *Ejd*, III, 290). Süryânî yorumculara göre Ture Kardü, Kur'an'da da geminin indiği dağ olarak gösterilen (bk. Hûd 11/44) Cûdî dağıdır (Aziz Günel, s. 29).

Tevrat'ta geminin Ararat dağlarına oturduğuna dair olan ifade (bk. Tekvîn, 8/4), milattan önce V. asırda kaleme alınan ruhban metnine aittir. Ruhban metni yazarının tufanla ilgili Mezopotamya rivayetini bilmesi ve ondan faydalanmış olması muhtemeldir. Tufan sularının çekilmesi sırasında ilk defa ortaya çıkan kara parçası, o bölgenin en yüksek noktası olacağından, "Ararat dağları" ifadesi, daha sonraları yanlış olarak Ağrı dağı diye yorumlanmış olmalıdır. Ancak Ahd-i Atîk metnindeki ifadeyi belli bir dağ şeklinde anlamak ve diğer kaynakların işaret ettiği bölgenin dışında ve uzağındaki Ağrı dağını geminin indiği dağ olarak göstermek yanlıştır.

Nûh'un gemisinin Ağrı dağında bulunduğu inancı, pek çok kişiyi bu dağa tırmanmaya sevk etmiştir. Diğer taraftan misyonerlik faaliyetleri ve Ağrı dağının stratejik mevki sebebiyle taşıdığı önem bu faaliyeti hızlandırmıştır. Bazı kaynaklarda Ağrı dağına tırmanmanın 1700 yıllarına kadar götürülmesine rağmen, dağa ilk çıkanın Frederic Parrot olduğu ifade edilmektedir. F. Parrot, 1829'da Ağrı dağına tırmanmış ve Nûh'un gemisinin bulunması muhtemel 200 adım çapında bir düzlükten bahsetmiştir (bk. F. Parrot, I, 138). Parrot'dan başka 1834 ve 1843'te Antonomoff, 1845'te Wagner ve Abich, 1850'de Albay Chodsko, 1856'da Stuart ve Monteith Ağrı dağına çıkmışlardır (bk. Streck, *İA*, I, 153). 1876'da James Bryce dağa tırmanmış ve 4000 metrede lav yığınları arasında dört ayak (121.92 cm.) uzunluğunda, beş inç (12.70 cm.) kalınlığında yontulmuş tahta parçası gördüğünü iddia etmiştir. 1893'te Ağrı dağına çıkan Kudüs başdiyakosu Dr. Nuri, geminin orta bölümünün çok kalın ve koyu kırmızı renkteki kalaslarının 30 cm. uzunluğunda çivilerle çakılı olduğunu öne sürmüştür. Böylece XIX. yüzyılbaşlarından itibaren Ağrı dağı ile ilgili faaliyetler artarak devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni asıllı olduğu tahmin edilen Vladimir Roskovitsky adlı bir Rus pilotu, Ağrı dağının 25 mil kuzeydoğusundaki yamaçta bir gemi kalıntısı gördüğünü, geminin 1200 m. uzunlukta ve direklerinin sağlam olduğunu bildirmekteydi. II. Dünya Savaşı sırasında, Ağrı üzerinde uçan bir Sovyet pilotunun yarı yarıya batmış bir gemi gördüğünü açıklaması

üzerine olay yerine gönderilen araştırma ekibi, kömüre benzer bir ağaçtan yapılmış, iyice çürümüş 1200 m. uzunluğunda bir gemi bulduklarını ileri sürmüşlerdir (bk. YA, I, 388).

1937'de Binbaşı Cevdet Sunay, on beş subay ve elli erle birlikte Ağrı dağının zirvesine ulaşmıştır. Bu heyet, iddiaların aksine, Nuh'un gemisinin enkazına rastlamamıştır. 23 Temmuz 1968'de Albay Turhan Selçuk başkanlığında on sekiz subay, on altı astsubay ve yüz on iki erden oluşan heyet zirveye çıkmıştır. Yakın geçmişte ise Amerikalı astronot Irwin birkaç defa dağa tırmanarak gemiden kalma parçalar bulunduğunu iddia etmiştir. Ancak bütün bu iddialara karşı Nuh'un gemisinin kalıntılarının Ağrı dağında bulunduğu dair şimdiye kadar hiçbir müsbet delil ortaya konamamış olması dikkat çekicidir.

Diğer taraftan Ermeniler Ağrı dağını dünyanın anası olarak kutsallaştırmakta ve muhayyel Ermenistan'ın merkezi olarak göstermektedirler. Türkiye dışındaki Ermeniler, özellikle de Sovyet Ermenistanı ruhanî lideri I. Vasken, Ağrı dağının kendi vatanlarının merkezi olduğunu açıkça ileri sürmektedir. Yabancıların Nuh'un gemisinin Ağrı dağında olduğuna dair ısrarlı iddiaları, turistik ve sportif görünümlü de olsa onlarca gerçekleştirilen bazı tırmanışların Ağrı dağına yönelik birtakım siyasî, stratejik ve dinî emellerle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. Parrot, *Reise zum Ararat*, Berlin 1834, I, 138; *La Bible I: L'Ancien Testament*, Paris 1956, s. 24; A. T. Olmstead, *History of Assyria*, London 1968, s. 256; Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, Diyarbakır 1970, s. 29; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 30; Altan Çilingiroğlu, *Urartu ve Kuzey Suriye: Siyasî ve Kültürel İlişkiler*, İzmir 1984, s. 5; *Türkiye İstatistik Yıllığı* 1987, Ankara 1988, s. 11; Hikmet Tanyu, *Nuh'un Gemisi (Ağrı Dağı): Ermeniler*, İstanbul 1989, s. 15-47; C. F. K., "Ararat", *JE*, II, 74; Streck, "Ağrı Dağı", *JA*, I, 152-153; a.mlf. — Fr. Taeschner, "Ağrı Dağı", *EJ²* (İng.), I, 251-252; M. J. Mellink, "Ararat", *IDB*, I, 194; J. Skinner, "Ararat", *DB*, s. 49; Tikva S. Frymer, "Ararat", *EJd*, III, 290; A. H. Sayce, "Armenia (Vannic)", *ERE*, I, 793; YA, I, 388; Oktay Belli, "Urartular", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, I, 149.

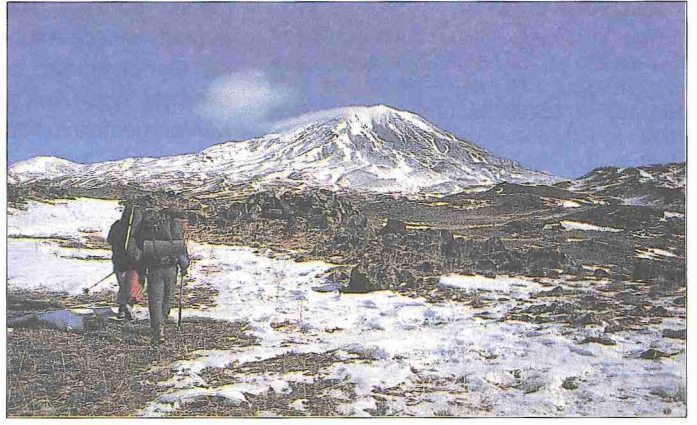

HİKMET TANYU

AĞRİBOZ

(bk. EĞRİBOZ).

Ağrı dağı

AĞYÂR

(اغيار)

Genellikle

mâsivâ* karşılığı olarak kullanılan bir tasavvuf terimi.

"Başka, el, yabancı" mânasına gelen **gayr** kelimesinin çoğuludur. Allah'a gönül veren âşıklar için Allah yâr, mâsivâ ağıyârdır. Sevenin, sevgilisine ulaşabilmesi için ağıyârı ve mâsivâyı aradan çıkarması lâzımdır. Âşıkla mâşuk arasına, yabancıların girmesi, **üns*** ve **huzur*** halini yok edeceğinden süfler sürekli olarak mâsivâdan kaçır, ağıyârdan yakınır, hatta nefret ederler; çünkü ağıyârı yâre rakip kabul ederler. Bu arada kendi benliklerini de ağıyârdan sayarlar. Allah, kendine dost olarak seçtiği velîleri ağıyârın gözünden saklamıştır. Nitekim kud-sî bir hadiste, "Velîlerim kubbelerimin altındadır, onları benden gayrısı bilemez" buyurulmuştur.

Süfler, bilhassa tarikat mensupları hususî bir zümre olduklarını ileri sürerek kendilerinden olanlara **ihvan**, **âşina**, diğerlerine de ağıyâr gözüyle bakmışlardır. Bu anlamda ağıyâr yerine **dîğerân** ve **bigâne** sözleri de kullanılmıştır. **Zıd** (ezdâd) ve **garîb** kelimeleri de aynı mânayı ifade eder. Tasavvuf ve tarikat sırrîlik esasına dayandığı için, süflerin ve tarikat ehlinin arasına yabancıların girmesi genellikle pek hoş karşılanmaz. Çünkü yabancıların (ağıyâr) bulunduğu meclislerde safâ ve mânevî zevk hali tam gerçekleşmez, **bast*** ve **keşf*** hali ortaya çıkmaz. Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre süfler bir ailenin fertleri gibidir, aralarına ağıyâr giremez. O, tasavvuf ilmini öğrettiği yerlere yabancıları almazdı. Abdullah-ı Ensârî'ye göre bigânelerle sohbet etmek doğru değildir; sıkıntı meydana getirir ve tutukluğa sebep olur.

Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî bir mecliste huzursuzluk duymuş, sebebi araştırılınca da orada bir yabancıların bulunduğu anlaşılmıştı. Ubeydullah Ahrâr'ın, sohbet meclisinde bir müridine, "Senden yabancılık kokusu geliyor" dediği, onun da üstündeki elbisenin bir ağıyâra ait olduğunu itiraf ettiği nakledilir. Süfler yalnız ağıyârdan değil, onlara ait eşyalardan bile rahatsız olurlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Bakî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1981, s. 278, 290, 437, 513; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 297; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1983, s. 353.

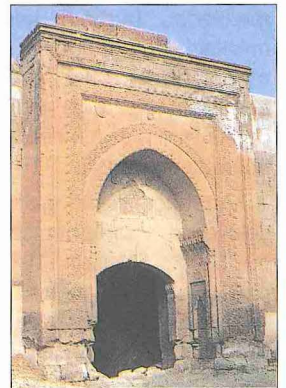

SÜLEYMAN ULUDAĞ

AĞZIKARA HAN

Aksaray - Kayseri yolu üzerinde Hoca Mes'ûd b. Abdullah tarafından yaptırılan han.

Kitâbelerine göre, kapalı bölümü (hol) 628'de (1231) Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad zamanında, açık avlusu ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ilk saltanat yıllarında 634'de (1237) tamamlanmıştır. Anadolu Selçuklu kervansarayları içinde ağır payandası, köşe ku-

Ağzikara Han'ın taçkapısı